

Vörös ribiszkék - *Ribes rubrum* L. agg.

A számos rendszertani kérdést felvető *Ribes* L. nemzetségen belül is különösen problematikus e csoport megítélése. A vadon élő alakok morfológiai sajátosságainak, areájának megítélése, a kiterjedt kertészeti kultiválás, az elvadulások és a mesterséges hibridizáció miatt igen eltérő. E tényezők különösen zavaros, gyakran ellentmondásos nomenklatúra létrejöttéhez vezettek. Az utóbbi években WEBER (1992, 1993, 1995) írásai jelentősen hozzájárultak a kérdéskör tisztázásához; mivel eddigi hazai megfigyeléseim nagyrészt egyeznek az ő állításai-val, a továbbiakban e munkákhoz igazodom.

A ma elfogadott taxonómiai felfogás szerint a csoportot Európában két, elsősorban virágfelépítése alapján elkülönülő faj képviseli [ezekhez Ázsiában újabbak - *R. hispidulum* (JANCZ.) POJARK., *R. palczewskii* (JANCZ.) POJARK. csatlakoznak], nevezéktanukat és szinonimikájukat az alábbiakban röviden ismertetem:

Ribes rubrum L. (Sp. Pl. 200, quoad typum) - **Kerti ribiszke**

Syn.: *R. vulgare* LAM., *R. domesticum* JANCZ.

Magyar elnevezései között szerepel még a "közönséges" (TERPÓ 1962) és "konyhakerti" (SIMONKAI 1909) ribiszke is. JÁVORKA (1925) számos, jórészt népi nevét sorolja fel (pl. tengeri szőlő, Szt. János fája, -szőlőcskéje, veres szőlő).

Ribes spicatum ROBSON - **Vörös ribiszke**

Syn.: *R. rubrum* L. (Sp. Pl. 200, non quoad typum), *R. schlechtendalii* LANGE, *R. lithuanicum* JANCZ., *R. pubescens* (LILJEBLAD) HEDLUND, *R. scandicum* HEDLUND.

Jelenleg használatos magyar neve némileg megtévesztő, hiszen azonos az aggregátum-nál SOÓ (1966) által alkalmazottal. SIMONKAI (1909) "skandináviai ribiszke", míg TERPÓ (1962) az "északi ribiszke" névvel illette.

WEBER (1993, 1995) megállapítja, hogy LINNAEUS az alakkör két európai taxonját nem különítette el, illetve a LINNAEUS által áttekintett herbáriumokban "*Ribes rubrum*" név alatt mindkét (jelenlegi ismeretek szerint eltérő elterjedési területű) faj előfordult. A későbbi szerzők többsége a *R. rubrum* nevet a nyugat- és közép-európai faj esetében használta, ellenben JANCZEWSKI (1907) ugyanezt a nevet a jelenlegi felfogás szerint a *R. spicatum* ROBSON-nal azonosítható észak-európai taxonra alkalmazta. Több szerző a *R. rubrum* nevet (mint "nomen ambiguum") elvetette, a helyette bevezetett újabb - részben nem is érvényesen publikált - taxonnevek viszont inkább csak bonyolították a helyzetet. WEBER (l. c.) szerint a leírás alapjául szolgáló herbáriumi példányok tipizálásával a probléma leegyszerűsíthető, s az általánosan használt *R. rubrum* név a továbbiakban is megmaradhat. A kérdéskört bonyolítja, ugyanaz a név a szerzők értelmezésétől függően más-más taxont jelölhet, s gyakran csupán a megadott leírásból derül ki, hogy melyikről van szó. Hibridjüket is számontartják, egyesek *R. x houghtowianum* JANCZ. néven, WEBER (1992, 1995) viszont a *R. rubrum* var. *domesticum* WALLROTH, azaz az egyik szülőfaj infraspecifikus alakja alá vonta a hibridogén példányokat.

Morfológiai leírás

Terepen a két tárgyalt faj biztosan csak virágzáskor különíthető el, a leveles hajtás jellegzetességei alapján az egyes példányok pontos determinálására nem mindig nyílik lehetőség. A kerti ribiszke fajon belüli alakjainak megkülönböztetése még ennél is nehezebb feladat (objektíven gyakran lehetetlen).

A következőkben a bélyegeket egymással párhuzamba állítva tárgyalom, a mindkét fajra jellemzőket a jobb áttekinthetőség érdekében összevontan, *dőlten* szedve.

Ribes spicatum

Ribes rubrum

Az ide tartozó növények (0,5-) 1-1,5 (-2) m magas, bokrosodó, tüskétlen cserjék, fiatalon világosszürke, később szürkésfekete hajtásokkal.

A hajtások rendszerint kopaszok, néha gyengén szőrösek.

A hajtások gyengén szőrösek (esetleg mirigyeseek), később lekopaszodók.

A rügyek kicsinyek, tojásdadok, a világos- vagy rozsdásbarna rügypikkelyek éle finom pillás.

A levelek 5-8(10) cm szélesek, hosszú nyelűek (hosszuk megközelíti a lemezét), tenyeresen hasadtak vagy karéjosak, a hasábok száma 3, ritkán 5.

A levélszél durván (néha kétszeresen) csipkés-fogas.

A levélkaréjok hegyesek, $\pm$ szabályos háromszög alakúak; a levéllemez gyakran vörösesen futtatott, fonáka az erek mentén maradandóan szőrös. A levélalap levágott, vagy igen tompa öblű. A levélnyél az alján általában vöröses; elszórtan mirigyszőrös.

A levélkaréjok lekerekítettek; a levél-alap gyakran szűk, hegyes öblű. A levéllemez általában teljesen lekopaszodik. A levélnyél zöld, alapján többnyire hosszú mirigyszőrökkel.

[A levéllel kapcsolatos bélyegek megítélése a különböző forrásokban igencsak ellentmondásos, a fentiek WEBER (1995) kulcsából származnak. A többek által jelzett levélméret-különbségek bizonytalanok. Kiragadott példányok vegetatív bélyegek alapján, a fenti kulcs segítségével sem mindig határozhatóak meg; a különbségek inkább csak nagyobb minta áttekintése esetén egyértelműbbek.]

Virágaik 6-20 tagú lecsüngő fürtökben nyílnak. A fürt tengelye és a virágkocsányok többé-kevésbé szőrösek vagy finoman mirigyeseek, esetleg kopaszak. A virágok kocsányának hossza legalább kétszerese (2-5 mm) a tojásdad, tompa, kopasz murvaleveleknek. A csészelevelek kopaszak, zöldesek, barnán vagy vörösen pontozottak, hosszuk kb. 2 mm, a levágott végű, zöldes szirmok csak 0,6 mm-esek. A bibe kopasz és fényes, a bibeszál kéthasábú.

A vacok kissé kidomborodó, csúcsán a bibébe átmenő. A portokfelek szorosan összeérnek.

A vacok - legalább a "vad" alakoknál - kúposan bemélyedt, a bibe e mélyedésből áll ki, melyet ötszögletű gyűrű vesz körül. A portok két rekesze szétáll, középen széles eresztékkel.

Savanykás, gömbölyded termései a természetben skarlátpirosak, kerti fajtáik között fehér, sárga, sötétvörös, sőt tarka álbogyójúak is akadnak (ilyen alakok szintén elvadulhatnak). Méretük változó, átmérőjük 3-8 mm közötti, a termesztett alakoknál nagyobb.

A virágmaradványok a termésen kör alakúak.

A virágmaradványok a termésen határozottan ötszögletűek.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a *R. rubrum* agg. fajainak elválasztása problémákba ütközik, biztonsággal csak virágzó egyedek alapján történhet. A jövőben mindenképpen szükséges annak vizsgálata, hogy hibridogén (kivadult) alakok és a *R. spicatum* milyen arányban vannak jelen a hazai állományokban.

Alakváltozatosság

A *R. spicatum*on belül a hajtás és a levél szőrözöttsége alapján több változat ismert, melyeket SOÓ (1966) alfaji rangon tárgyal.

A *R. rubrum* törzsalakjának levelei egyes határozók szerint simák, fénytelenek, míg a "ssp. *sylvestre*" levelei fényesek, erősen eresek. Számos munkában (így hazai határozókönyveinkben) utóbbi a "vad alakként", míg a "törzsalak" a házasított alakként szerepel, holott valójában a ssp. *sylvestre* a törzsalak szinonímja. Tapasztalatom szerint a levél színe, fényezettsége a beárnyékoltság fokától és a növény (illetve az egyes hajtások) korától nagymértékben függ, így e kulcs nem megbízható. WEBER (1995) javaslata a fajon belüli változatosság kezelésére:

var. *rubrum* [Syn.: *R. vulgare* var. *sylvestre* LAM.; *R. sylvestre* (LAM.) HEDLUND] - "vad vörös ribiszke": A földfelszín közelében kúszó hajtásokat fejleszt. Levelei gyakran kissé fénylőek, ráncosak. A fajra fentebb megadott virág- és termésjellegzetességek mindegyike megfigyelhető. Termése 5-8 mm-es.

var. *domesticum* WALLROTH [Syn.: *R. rubrum* ssp. *sativum* (RCHB.) SYME; *R. domesticum* (WALLR.) JANCZ.; *R. macrocarpum* JANCZ.] - "kerti vörös ribiszke": A növény kúszó hajtások nélküli. A levéllemez matt, sima. A faj virág és termésjellegzetességei gyakran elmosódóak, a keresztezések miatt átmenetet képeznek a *R. spicatum*hoz.

Mivel a két változat (másoknál alfaj) hazai elterjedését tudtommal senki nem vizsgálta kielégítően, továbbá határozóink leírásai sem kielégítőek, a magyar flóraművekben általánosan meglévő vélemény ("kultiválják, a ssp. *sylvestre* elvadul") nem megalapozott.

A törzsalakon belül leírt termés-színváltozatok: f. *leucocarpum* hort. (fehér), f. *leucobaccatum* SIMK. (sárgásfehér), f. *carneum* BERLANDIER in DC. (húsvörös), f. *variegatum* WESTON (tarka). A f. *macrocarpum* JANCZ. álbogyói cseresznye nagyságúak.

A *ssp. sylvestre* alatt tárgyalt f. *purpurascens* LANGE. csészéje vörösen sávós vagy pontozott. A bérce ribiszkével (*Ribes petraeum* WULFF.) képzett hibridet mindkét faj esetében leírtak.

Szaporodásbiológia, fenológiai ritmus

Rovarporozta, proterogyn növények, de ritkán az önmegporzásra is akad példa. A rovarok csalogatására e fajoknál a diszkuszon kiváló nektár felelős. Március közepétől-végéig (a korai fagyok ilyenkor kárt tehetnek benne) májusig (június elejéig) virágoznak. A termésérés június közepén kezdődik és általában július második feléig tart. Magról terjeszkednek, bogyóik terjesztésében nagy szerepet játszanak a madarak, de regenerációs képességük is kiváló (jól sarjadzanak, egyes változataik kúszó hajtásokat is képeznek). Fás- és zöld dugványozással, valamint bujtással is szaporíthatók, mivel az elfekvő vesszők meggyökeresedhetnek.

Elterjedés

A vörös ribiszkék természetes areája a több évszázados kultiválás után nem állapítható meg pontosan, az irodalmi adatok meglehetősen ellenmondásosak. Már a 15. században hírt adnak termesztéséről, sőt egy századdal később "fajtáit" is említik. Megjelenése a hazai kertekben a 16. századra tehető, LIPPAY János Posoni Kertje 1664-ből már bővebb leírását adja.

A *R. spicatum* elterjedési területe WEBER (1995) szerint felöleli (Skóciától és Anglia középső részeitől kezdve) Észak- és Északkelet-Európát (Norvégiában a 70. szélességi fokig); kelet felé - azonos, vagy közelrokon alakokban - Szibéria nagy részét. Németország északi részén, sőt a Szudétákban és a Kárpátok egyes részein még őshonos, de az Alpok térségében már csak kivadultan él (bár néhol nagy távolságokban a településektől). SOÓ (1966) észak- és nyugat-európai fajnak tartja, míg LOZINA-LOZINSZKAJA (1954) csak a Brit-szigeteken (Anglia, Skócia) véli őshonosnak.

A *R. rubrum* SOÓ-nál (1966) szubatlanti-közép-európai fajként szerepel, TERPÓ (1962) Európa nyugati részén (Franciaország, Belgium, Alpok, Észak-Itália, Pireneusok) tekinti honosnak. WEBER (1995) szerint csak a Benelux-államok, É-Franciaország és a szomszédos német területek képezték eredeti areáját, a Brit-szigeteken (vö. CLAMPHAM et al. 1987), Pireneusi-félszigeten, Svájcban, valamint Franciaország középső és déli részén adventív.

SOÓ (1966) és SIMON (1992) a *R. rubrum* hazai előfordulásait részben őshonosnak tartják (ezen belül is a "*ssp. sylvestre*-t"), míg a "*ssp. rubrum*" jelenlétét kivadulásnak tekintik (amely nyilvánvaló ellentmondás, hiszen a két taxon azonos, a *ssp. sylvestre* a törzsalak szinonímja!). TERPÓ (1962) vizsgálva a 60-as években ismert előfordulásokat, nem zárja ki, hogy a Duna mentén terjeszkedve jutott el hazánkba. Feltűnő, hogy csupán e mű (majd nyomán a Synopsis) említi elsőként, mint a magyar flóra autochton tagját, nem utalnak jelenlétére korábbi regionális flóraműveink sem (kivadulását is csak elvéve jelzik). Felvetődhet, hogy Duna menti expanziója századunk második felében kezdődött, de ebben az esetben is valószínűsíthető, hogy egy kultúrából spontán terjeszkedő, lényegében adventív növénynek állunk szemben. Adatai évről-évre szaporodnak,

napjainkban a Kisalföldön, a Duna-vidéken, a Nyugat- (Soproni- és Kőszegi-hegység) és a Dél-Dunántúlon gyakoribb, az Északi-Középhegységben igen szórványos, a Nagyalföldről szinte teljesen hiányzik.

A *R. spicatum* magyarországi felbukkanását flóraműveink nem jelzik, de megkérdőjelezhető, hogy a keresztezéseivel együtt több fajtában termesztett taxon (testvérfajával ellentétben) ne vadulna el, vagy ne léteznének legalább szubszontán hibridogen populációk.

Vertikális elterjedését tekintve síksági-kollin fajok (bár a *R. spicatum* Alpok-beli kultiválása nyomán 1600 m tszf. magasságig megtalálható). Hazai térfoglalása hasonló képet mutat, szintén a síkság és dombvidék növénye, középhegységeinkben csak alacsonyan, hegylábi patakok mentén bukkan fel.

A hazai előfordulások részletes ismertetése

A következő felsorolás a *R. rubrum* agg. irodalomban közölt, illetve az utóbbi években felfedezett publikálatlan lelőhelyeit tartalmazza, kiegészítve a Természettudományi Múzeum Növénytára Carpato-Pannonicum gyűjteményének feldolgozott adataival (a továbbiakban: TTM).

MATRICUM

Zempléni-hegység:

Pálháza (VIDA ap. TERPÓ 1963).

Putnoki-dombság:

Putnok - Kelemér (SOÓ 1968).

Bükk:

Mónosbél: Gilitka-völgy (VOJTKÓ in litt., 1995);

Szilvásvárad: Szalajka-völgy (VAJDA in TTM, 1951).

Mátra:

Mátraháza: Nagy-patak (BOROS in TTM, 1952).

Medves:

Salgóháza: Zsombékos (KIRÁLY ined., 1997).

Cserhát:

Kozárd: Zsunyi-patak (SZMORAD in litt., 1996).

Börzsöny és Ipoly-mente:

Borsosberény: Disznó-gödör (KEVEY 1988);

Ipolyszög: égerláp a községtől K-re (KIRÁLY - KIRÁLY 1998);

Márianosztra: Kis-Hanta-patak (NAGY in litt., 1998).

Szokolya: Királyrét, Nagy-Vasfázék-völgy (NAGY in litt., 1998);

Verőcsmaros (FACSAR in litt., 1995).

BAKONYICUM

Pilis:

Pilisszentlélek (FEICHTINGER 1899).

Gerecse:

Vértesszőlős: Öreg Kovács-hegy, az erdészlaktól a község felé (BOROS in TTM, 1933; BOROS mscr., 1933) - mai neve: Bükk-völgy.

Vértés:

Oroszlány: Bodony-völgy (=Kadubek-völgy), a Burger-kút felett (BOROS in TTM, 1937; BOROS mscr., 1937).

Bakony:

Bakonyszombathely: Homokházi-erdő (BÖLÖNI - KIRÁLY ined., 1999);

Súr: Kőris-berek (BÖLÖNI - KIRÁLY ined., 1999).

Sokoró:

Győrszentmárton (POLGÁR 1941);

Ravaszd (POLGÁR 1941).

Keszthelyi-hegység:

Rezi: Hosszú-völgy (KEVEY 1988).

NORICUM - PRAENORICUM**Soproni-hegység:**

Sopron: Muck, Füzes-árok, Vas-hegy, Sörházdomb; Hidegvíz-völgy, Új-Hermes (KIRÁLY, SZMORAD, TÍMÁR ined., 1996-98);

Fertőmelléki-dombsor:

(CSAPODY 1987);

Fertőrákos: Alsó-Újhelyi-erdő (KIRÁLY A. - KIRÁLY G. ined., 1999);

Sopron: Rákosi-patak, Csalánkert; Gomba-hegy, Kőhalmi-erdő, Balfi-erdő (KIRÁLY 1998a, KIRÁLY ined., 1998); Pinty-tető (KIRÁLY A. - KIRÁLY G. ined., 1999).

Kőszegi-hegység:

Bozsok: Bozsoki-patak völgye (KIRÁLY ined., 1996);

Cák: Nyugati-kertalja, Cáki-erdő (KIRÁLY ined., 1996);

Kőszeg (TERPÓ - BÁLINT 1983); Pogányok (BORBÁS 1887, TERPÓ 1963); Andalgó; Gyöngyös-mente Hámor felé; Büdös-kút, Hétforrástól Ny-ra, Hármass-patak, Stájerházak; Király-völgy, Meszes-völgy, Pogány-völgy, a város belterületén a Gyöngyös mellett (ANTAL et al. 1994, térkép!; ANTAL et al. in KIRÁLY 1996, KIRÁLY ined., 1996);

Velem: Borha-forrás, Hétszemű-völgy, Hosszú-völgy; Velemei-fürdő (ANTAL et al. 1994, térkép!; ANTAL et al. in KIRÁLY 1996, KIRÁLY ined., 1996).

Vasi-dombvidék:

"Ablánc-völgy" (KOVÁCS et al. 1998);

Felsőcsatár: Nagyvilágos-hegy (KIRÁLY - KUN - SZMORAD 1999);

Horvátzsidány: Alsó(Kőszegi)-erdő (BÖLÖNI ex verb., 1997).

Őrség:

Daraboshegy (KÁROLYI - PÓCS 1969).

PRAEILLYRICUM**Zalai-dombvidék:**

Homokkomárom: Zsigárdi-erdő (JÁVORKA in KÁROLYI - PÓCS 1969);

Nagykanizsa: Virághegy (JÁVORKA in KÁROLYI - PÓCS 1969).

Belső-Somogy és Dráva-mente:

Nagyatád: Szoborpark melletti erdő (KEVEY 1988);

Murakeresztúr: Gyurgyánc-erdő (JÁVORKA in KÁROLYI - PÓCS 1969);

Órtilos: Szentmihály-hegy; Vasút-oldal (KEVEY 1988);

Somogyszob: Bükki-malom (KEVEY 1988);

Szenta: Kiskunovica (KEVEY 1985); Baláta-tó (BORHIDI - JÁRAI-KOMLÓDI 1959).

Zselic:

Almamellék: Szentgáli-hegy (KEVEY 1983);

Cserénfa: Tábor-völgy (KEVEY 1985);

Dombóvár: Nyerges-erdő (KIRÁLY 1998b);

Kaposvár: Nádasdi-erdő (KEVEY 1983).

Külső-Somogy:

Dombóvár: Konda-völgy, Kapos-völgy (KIRÁLY - KIRÁLY 1998).

Szekszárdi-dombság:

Szállka: Rác-erdő (KEVEY 1993).

Mecsek:

Abaliget: Csónakázó-tó (KEVEY 1983).

Villányi-hegység:

Kistótfalu: Áta-hegy (KEVEY 1985).

EUPANNONICUM**Északi-Alföld:**

Vámosatya: Bockerek (KIRÁLY ined., 1992).

Nyírség:

Debrecen: Halápi-liget (SOÓ 1939);

Nyíregyháza: Igrice-rét (JAKAB 1995);

Téglás (SOÓ 1939);

Vámospércs: Bagaméri-erdő (SOÓ 1934, PAPP - DUDÁS 1989);

Vámospércs - Nyírábrány (PAPP - DUDÁS 1990).

Tiszántúl:

Békéscsaba: Gerlai-erdő (BÖLÖNI et al. 1998);

Doboz: Faluhelyi-erdő (KEVEY et al. in KEVEY 1995, BÖLÖNI et al. 1998); Marói-erdő (BÖLÖNI et al. 1998);

Gyula: Öregházi-tábla; Város-erdő (BÖLÖNI et al. 1998);

Hencida: Csere-erdő (PAPP - DUDÁS 1990);

Poroszló: Tisza-part (TERPÓ 1962).

Duna-menti sík:

Alsógöd: Gödsziget (TERPÓ 1962);

Dabas: Turjános (TERPÓ 1962, SZUJKÓ-LACZA in TTM, 1978);

Makád: Rókás (KEVEY 1988);

Nagymaros: Bergman-sziget (TERPÓ 1962);

Szalkszentmárton: Dunaújvárosi rév melletti erdő (KEVEY 1988);

Szentendre: Pap-sziget (TERPÓ 1962);

Szentendrei-sziget (TERPÓ 1962);

Szigethalom: Soroksári-Duna felé eső erdő (BÖLÖNI - KIRÁLY ined., 1999).

Mezőföld:

Bikács: Kistápé; Akalacsi-erdő (KEVEY 1988);

Dég: Park-erdő (KEVEY 1983, 1984);

Martonvásár: Park-erdő (KEVEY 1983, 1986).

Nagydorog: Banai-erdő (KEVEY 1988);

Németkér: Barát-erdő (KEVEY 1983);

Soponya: Nagyláng; Park-erdő (KEVEY 1983);

Vajta: Nagy-erdő (KEVEY 1983).

Drávasík:

Csányoszló (TERPÓ 1963, HORVÁT 1975);

Dencsháza: Galambos (KEVEY 1988).

Alsó-Duna ártér:

Hercegszántó: Karapancsa: Park-erdő (KEVEY et al. 1992);

Kölked: Béda (TERPÓ 1963, HORVÁT 1975), Külső-Béda (KEVEY et al. 1992).

Kisalföld:

Bezenye: Nagy-erdő (KEVEY 1983); Paprét (WERNER 1989);

Cikolasziget: Ciglés (WERNER 1989);

Dunakiliti: Káposztás (TERPÓ 1962);

Fertőd: Lés-erdő (KEVEY 1988);

Kimle: Oros-erdő, Vesszős-erdő (WERNER 1989);

Máriakálnok: Ásvány-hát (KEVEY 1988); Mosoni-erdő (WERNER 1989);

Mosonmagyaróvár: Május 1. liget; Parti-erdő (KEVEY 1988); Bordacs (WERNER 1989); Lóvári-erdő (TERPÓ 1962, WERNER 1989);

Szomód: Les-hegy Ny-i előtere, telepített fenyvesben (KIRÁLY ined., 1994);

Újrónafő: Császárrét (WERNER 1989).

Termőhelyi igények

A vörös ribizskék magyarországi előfordulásainak többsége sík- és dombvidéken található, völgyekben felhúzódik a középhegységekbe is. Völgyektől távoli felbukkanása elsősorban endozoochoriával magyarázható. Lelehelhelyeinek zöme 100-200 m tszf. magasságban fekszik.

Közepes hőigényű faj, amely a fagyúgós helyeket kerüli (hosszúhajtásai könnyen elfagyhatnak). A kontinentálisabb klímájú Nagyalföldről és az Északi-középhegységből kevés lelehelhelyadattal rendelkezünk, bár ez részben nyugati irányból bekövetkező expanziójával magyarázható.

Fényigénye közepesnek mondható. Virágzása elsősorban kevésbé zárt lombos állományok alatt (pl. égeresek) figyelhető meg, kifejezetten árnyékos élőhelyeken (bükkösök, elegyetlen gyertyánosok) már nem érzi jól magát.

Vízigényét tekintve higrofil növény, időszakosan elöntött, tartósan nedves talajokon érzi legjobban magát. E feltételek a patak völgyekben adóttak, vízfolyásoktól távolabb főként szivárgó vizes termőhelyeken bukkannhatunk rá. Nem igényel minden esetben mozgó, oxigéndús vizet, holtágokban, lápokon pangóvizes körülmények (pl. glejes talaj) között is előfordul. Néha megtelepedhet szárazabb helyeken is, de itt élő példányai gyenge növekedésűek.

Nagyobb folyóink árterein a mély fekvésű, akár fél évig is elöntött, illetve magas fekvésű, évente 1-2 hetes vízborítású részeken egyaránt megtalálható, öntéstalajok különböző altípusain. Hegy- és dombvidéki völgyekben lejtőhordalék erdőtalajokon, az oldalakon barna erdőtalajokon tenyészik. A talaj szövetével szemben nem igényes, de az igen kötött, agyagos talajokról hiányzik. Duna-menti termőhelyein TERPÓ (1962) meszes hordalékon találta, míg égerlépokban enyhén savanyú talajokról jelzi. Higrofil körülmények között (ami termőhelyeinek többségét jellemzi) azonban a talajreakciónak nincsen különösebb jelentősége.

Társulási viszonyok

A vörös ribiszkék Észak- és Nyugat-Európában nedves és üde erdők (főként folyómenti ligetek), települések közelében kultúrerdők, cserjések, sövények növényei. Hazai előfordulásainak többsége ligeterdőkből és mezofil lombdőlőkből származik, élőhelyeinek jelentős része erős szinantrop hatás alatt áll.

TERPÓ (1962) a Duna mentén főként puhafás ligetekben ("*Salicetum albae-fragilis*") bukkant rá. Az általa mellékelte tabellák alapján a némileg pionír jellegű, középmély fekvésű, valamint a magasabban fekvő, dúsabb cserjeszinttel rendelkező ligetekben egyaránt megtalálható. Itteni élőhelyeinek növényzetében közös az invazív, degradáció-jelző fajok magas részesedése. Érdekességet jelent, hogy újabb említései (a 80-as évektől) alig származnak puhafás ligetektől.

Több adattal rendelkezünk tölgy-kőris-szil ligetben való előfordulásáról, itt főként az utóbbi két évtizedben került elő, valószínűleg a faj terjedésével összhangban. Ezen élőhelyek részben a Duna mentén található, de akad megfigyelés a Mezőföld maradvány erdőfoltjaiból, sőt a Tiszántúlról is. Az állományok jellemzője a nagymértékű bolygatottság ("parkerdő"-jelleg), ami szintén arra utal, hogy a vörös ribiszke csak szubszontán elszaporodó elem ezeken az élőhelyeken.

Domb- és hegyvidéken főként égerligetek és különböző üde lombdőlő (az adatok többsége alapján "gyertyános-tölgyes") társulások növénye. SOÓ (1966) még a *Fagetalia* asszociációsorozat egyetlen társulásából sem említi, s bár ez részben a hazai cönológiai adatok hiányának tudható be, egyben utal a faj utóbbi évtizedekben tapasztalt terjeszkedésének egyik irányára is. Hegyvidéken néhol (pl. Kőszeg) bükkösökben is kimutatható volt.

Külön említést érdemelnek előfordulásai az Alföld maradvány jellegű erdeiben (Hanság, Mezőföldi-homokvidék). Az Alföld keleti felének tölgyeseiben az utóbbi évtizedekben találták.

A faj égerláperdei (*Thelypteridi-Alnetum*) előfordulásainak száma csekély, de ezek mégis figyelmet érdemelnek, lévén a vörös ribiszke itt található a legérintetlenebb élőhelyeken.

Mivel a vörös ribiszke bolygatottságot jól tűrő, s inkább csak termőhelyének kedvező vízellátottságától függő faj, könnyen megtelepedhet teljes mértékben átalakult élőhelyeken is. Ilyennek számítanak az akácosok, nemes nyárasok, az eredeti vegetációra csupán nyomokban emlékeztető parkerdők, erdősávok, amelyekben - gyakran települések vagy gyümölcsösök közvetlen szomszédságában - életerős populációi találhatóak.

Veszélyeztető tényezők, védelmi lehetőségek

A vörös ribiszke csak századunk második felében vált a hazai flóra tagjává, az akkor ismert mintegy 20 vadon élő populációval szemben napjainkban ennek többszöröséről van tudomásunk, több kistájon (pl. Szigetköz, Kőszegi-hegység) elterjedtnek számít. Hazai összállományát BARTHA (1992-93) a "potenciálisan veszélyeztetett" kategóriába sorolta, de ennek érvényessége ma már igencsak megkérdőjelezhető, olyan nagy ugrás következett be termőhelyeinek számában. Jelenleg összállománya nem forog veszélyben, csupán egy-egy helyi populáció visszaszorulásával, vagy eltűnésével kell számolni. Lokális veszélyforrások lehetnek:

- A termőhelyét jelentő ártéri ligeterdők felújítása, teljes talajelőkészítéssel, vagy átalakítása nemes nyár kultúrállományokká.

- Településközelbeli élőhelyeken (főként a magánkézbe került erdőkben) végzett túlzott és körültekintést nélkülöző cserjeirtás.

- Termőhelyeinek degradálódása, magaskórós lágyszárúak, invazív fa- és cserjefajok előretörése. E folyamattal szemben meglehetősen tág tűrésű, gyakran éppen az ilyen állományokban telepedik meg elsőként, de a teljes záródást, a lágyszárú szint magas, sűrű szövedékét tartósan nem tűri.

A vázolt veszélyforrások ellen csupán a vörös ribiszke érdekében végzett, egyedi beavatkozásokra aligha van valós esély. A természetközeli erdőgazdálkodás alapvető elveinek betartása viszont maradéktalanul biztosíthatja fennmaradását. Az átültetést jól viseli, végső esetben áttelepítéssel is megmenthetőek bokrai. Elfekvő, sőt akár levágott hajtásai is meggyökeresednek, vegetatív szaporítással (pl. bujtás) könnyen növelhető az egyes populációk egyedszáma. Fennmaradásában nagy szerepet játszik kiváló terjeszkedőképessége (termését a víz és az állatok egyaránt elvihetik), magról is érdemes próbálkozni szaporításával.

Köszönetnyilvánítás

Köszönet illeti adataik közléséért a következő személyeket: BÖLÖNI János, dr. FACSAR Géza, KIRÁLY Angéla, NAGY József, SZMORAD Ferenc, TÍMÁR Gábor, dr. VOJTKÓ András. Köszönettel tartozom dr. KOVÁTS Dezsőnek, LÖKÖS Lászlónak és SOMLYAY Lajosnak, akik segítséget nyújtottak a MTTM Növénytarában végzett munkához.

Irodalom:

- ANTAL J. - BARTHA D. - BÁLINT S. - BÖLÖNI J. - KIRÁLY G. - MARKOVICS T. - SZMORAD F. (1994): A Kőszegi-hegység virágos flórája. In: BARTHA D. (szerk.): A Kőszegi-hegység vegetációja. - Saját kiadás, Kőszeg - Sopron, pp.: 54-99.
- BARTHA D. (1992-93): A magyarországi dendroflóra tagjainak florisztikai, cönológiai, ökológiai és természetvédelmi mutatói. - Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények **38-39**: 13-32.
- BARTHA D. - MÁTYÁS Cs. (1995): Erdei fa- és cserjefajok előfordulása Magyarországon. - Saját kiadás, Sopron, 223 pp.
- BORBÁS V. (1887): Vasvármegye növényföldrajza és flórája. (Geographia atque enumeratio plantarum comitatus Castriferrei in Hungaria). - Vas megyei Gazdasági Egyesület, Szombathely, 395 pp.
- BORHIDI A. - JÁRAI-KOMLÓDI M. (1959): Die Vegetation des Naturschutzgebietes des Baláta-Sees. - Acta Botanica **5**: 260-320.
- BÖLÖNI J. - KERTÉSZ É. - KEVEY B. - VIRÓK V. (1998): A Fekete- és Fehér-Körös menti erdők edényes növényfajaink listája és florisztikai értékelése. - Kutatási jelentés, Mscr., Sopron, 18 pp.
- CLAPHAM, A. R. - TUTIN, T. G. - MOORE, D. M. (1987): Flora of the British Isles, ed. 3. - Cambridge, etc., University Press.

- CSAPODY I. (1987): A Szárhalmi-erdő flórája és növénytársulásai. In: MÁRKUS I. (szerk.): A Szárhalmi-erdő vegetációjának térképezése. - Kutatási jelentés, Erdészeti és Faipari Egyetem, Sopron, pp.: 16-67.
- FEICHTINGER S. (1899): Esztergom megye és környékének flórája. - Az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat kiadása XII., Esztergom, 456 pp.
- HORVÁT A. O. (1975): Pótlások és kiegészítések "A Mecsek-hegység és déli síkjának növényzete" ismeretéhez I. (1942-1971). - Janus Pannonius Múzeum Évkönyve ("1972-73") **17-18**: 15-32.
- JAKAB G. (1995): Adatok Nyírség kutatásunk florisztikai eredményeiből. - Szabolcs-Szatmári Szemle 1995. augusztus, pp.: 365-369.
- JÁVORKA S. (1925): Magyar Flóra. Flora Hungarica. - Studium, Budapest, 1307 pp.
- KÁROLYI Á. - PÓCS T. (1969): Délnyugat-Dunántúl flórája II. - Acta Acad. Paed. Agr. Nov. Ser. **7**: 329-377.
- KEVEY B. (1983): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez II. - Botanikai Közlemények **70**: 19-23.
- KEVEY B. (1984): Dég parkerdejének tölgy-kőris-szil ligetei. - Botanikai Közlemények **71**: 51-61.
- KEVEY B. (1985): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez III. - Botanikai Közlemények **72**: 155-158.
- KEVEY B. (1986): A martonvásári kastélypark tölgy-kőris-szil ligeterdői. - Botanikai Közlemények **73**: 33-42.
- KEVEY B. (1988): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez IV. - Botanikai Közlemények ("1987-88") **74-75**: 93-100.
- KEVEY B. (1993): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez VI. - Botanikai Közlemények **80**: 53-60.
- KEVEY B. (1995): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez VII. - Botanikai Közlemények **82**: 45-53.
- KEVEY B. - OROSZNE KÖVÁCS Zs. - TÓTH L. - BORHIDI A. (1992): Adatok a Béda-Karapancsa Tájvédelmi Körzet flórájához. - Dunántúli Dolgozatok Természettudományi Sorozat **6**: 13-25.
- KIRÁLY G. (1996): A Kőszegi-hegység edényes flórája. - Tilia **3**: 1-415.
- KIRÁLY G. (1998a): Megjegyzések a Fertőmelléki-dombsor és a Kőhidai-medence flórájához és vegetációjához. - Soproni Szemle **52**(2): 168-183.
- KIRÁLY G. (1998b): Adatok a Délkelet-Dunántúl flórájához. - Somogy Megyei Múzeumok Közleményei **13**: 211-215.
- KIRÁLY G. - KIRÁLY A. (1998): Adatok Magyarország flórájának és vegetációjának ismeretéhez. - Kitaibelia **3**(1): 113-119.
- KIRÁLY G. - KUN A. - SZMORAD F. (1999): A Vas-hegy csoport vegetációja és florisztikai érdekességei. - Kitaibelia **4**(1) (megjelenés alatt).
- KOVÁCS J. A. - CSANAKI Sz. - MIHOLICS L. - MOLNÁR Zs. (1998): Az Ablánc-völgy botanikai állapotfelmérése. - Kanitzia **6**: 25-56.
- KRÜSSMANN, G. (1962): Handbuch der Laubgehölze II. - Verlag Paul Parey, in Berlin und Hamburg.
- LOZINA-LOZINSZKAJA, A. S. (1954): Szmorodina, *Ribes* L. In: SOKOLOV, S. J. - LOZINA-LOZINSZKAJA, A. S. (eds.): Derevja i kuszarniki SzSzSzR. III., pp.: 177-215.
- PAPP L. - DUDÁS M. (1989): Adatok a Közép-, a Dél-Nyírség és környékének botanikai értékeiről I. - Calandrella **2**: 5-24.

- PAPP L. - DUDÁS M. (1990): Adatok a Közép-, a Dél-Nyírség és környékének botanikai értékeiről III. - *Calandrella* **4**: 5-33.
- POLGÁR S. (1941): Györmegye flórája. - *Botanikai Közlemények* **38**: 201-352.
- PORPÁČZY A. (1972): Ribiszke. - Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- SIMON T. (1992): A magyarországi edényes flóra határozója. - Tankönyvkiadó, Budapest, 892 pp.
- SIMONKAI L. (1909): Hazánk és az Adria északkeleti mellékeinek őshonos, valamint honosított "*Ribes*" fajai és azok fajváltozatai. - *Botanikai Közlemények* **7**: 2-26.
- SOÓ R. (1934): Nyírség-kutatásunk florisztikai eredményei. - *Botanikai Közlemények* **34**: 218-252.
- SOÓ R. (1939): Pótlékok nyírségi flórakutatásunk eredményeihez. - *Botanikai Közlemények* **36**: 307-312.
- SOÓ R. (1966, 1968): A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve II-III. - Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SOÓ R. - KÁRPÁTI Z. (1968): Növényhatározó II. - Tankönyvkiadó, Budapest, 846 pp.
- TERPÓ A. (1962): A *Ribes vulgare* LAM. magyarországi előfordulásáról. - *Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve* **26**: 123-143.
- TERPÓ A. (1963): A vadontermő gyümölcsfajok taxonómiai és növényföldrajzi kutatása Magyarországon. - *A Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve* **27**: 243-271.
- TERPÓ A. - BÁLINT K. (1983): A magyar flóra szubszpontán fás növényei. - *A Kertészeti és élelmiszeripari Egyetem Közleményei* **43**: 119-126.
- WEBB, D. A. (1964): *Grossulariaceae*. In: TUTIN, T. G. et al. (eds.): *Flora Europaea* 1. - University Press, Cambridge, pp.: 382-383.
- WEBER, H. E. (1992): Zur Klärung der als *Ribes rubrum* L. und *Ribes spicatum* ROBSON bezeichneten Sippen. - *Florist. Rundbr.* **26**(1): 1-10.
- WEBER, H. E. (1993): Nachtrag zur Typisierung und Anwendung des Namens *Ribes rubrum* L. - *Florist. Rundbr.* **27**(1): 1-6.
- WEBER, H. E. (1995): *Grossulariaceae*, Stachelbeergewächse. In: HEGI, G. (Bgrd.): *Illustrierte Flora von Mitteleuropaea* IV/2A; 3., völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage. (Bandhrsg.: WEBER, H. E.). - Blackwell Wissenschafts-Verlag, Berlin - Wien, pp.: 48-68.
- WERNER E. (1989): A Felső-Szigetköz néhány botanikai értéke. - *A mosonmagyaróvári K. L. Gimnázium Évkönyve* 1989-90: 20-29.